

Viola Parente-Čapková

Keskusteltu ja keskusteleva strukturalismi

Český strukturalismus v diskusi. Toim. Ondřej Sládek. Brno: Host, Strukturalistická knihovna 16. 2014. 394 s.

Strukturalistická knihovna ("Strukturalistinen kirjasto") on Tšekin brnolaisen Host-kustantamon korkeatasoinen sarja, jossa on ilmestynyt jo kohta 20 strukturalismi-aiheista teosta. Niihin kuuluu muun muassa ranskalaisen strukturalismin piiriin lukeutuvia teoksia sekä strukturalismin kanssa keskustelevien saksalaisten, amerikkalaisten, tarttolaisten, puolalaisten ja muiden ajattelijoiden ja tutkijoiden tekstejä. Valtaosa julkaisuista kuitenkin viittaa tai suorastaan kuuluu tšekkiläisen tai oikeastaan prahalaisen strukturalismin traditioon. Esimerkkeinä mainittakoot prahalaisen koulukunnan yhden keskeisen hahmon, Jan Mukařovskýn (1891–1975) tutkielmien uudet kriittiset editiot ja Mukařovskýn tieteellinen elämäkerta. Useimpia prahalaista strukturalismia koskevia teoksia voi kuitenkin myös luonnehtia vahvasti keskusteleviksi, ellei poleemisiksi. Esimerkkejä tällaisista teoksista ovat valikoima prahalaisten strukturalistien tšekkiläisten aikalaisarvostelijoiden tekstejä ja prahalaisten strukturalistien oppilaiden teokset, joissa strukturalistista metodologiaa kehitellään ja päivitetään.

Sarjan viimeisimpiä teoksia on *Český strukturalismus v diskusi* ("Tšekkiläinen strukturalismi keskustelussa/väittelyssä"), jossa keskustelu-sana (*diskuse*) on nostettu ohjelmallisesti otsikkoon. Se viittaa tässä yhteydessä tšekkiläisestä tai prahalaisesta strukturalismista käytyihin kansainvälisiin keskusteluihin. *Český strukturalismus v diskusi* on monitasoinen kirja, kuudestatoista onnistuneesti valitusta tekstistä koostuva hyvin toimitettu artikkelivalikoima. Artikkelit on käännetty tšekin kielelle saksasta ja englannista. Niiden tekijät ovat kirjallisuudentutkijoita, usein slavisteja tai bohemisteja, joilla on ollut tärkeä rooli prahalaisen strukturalismin tunnetuksi tekemisessä Euroopassa ja muualla maailmalla.

Kuten opuksen toimittaja, kirjallisuuden tutkija Ondřej Sládek (synt. 1976) korostaa esipuheessaan, tšekkiläistä strukturalismia ei voi ajatella ilman kansainvälisiä keskusteluja ja debatteja. Ei ainakaan vuodesta 1926 eteenpäin, jolloin perustettiin Prahan lingvistinen piiri (*Pražský lingvistický kroužek* eli PLK), jossa harrastettiin strukturalismin perustuvaa metodologiaa ja jonka päätarkoituksena oli keskustelujen ja debattien järjestäminen. Koska Praha oli niin keskeisessä asemassa piirin toiminnassa, on loogista, että koko koulukuntaa on kutsuttu useammin prahalaiseksi kuin tšekkiläiseksi. Valtaosa

koulukunnan edustajia oli toki tšekkiläisiä (mitä se sitten tarkoittaakin, ainakin tšekkiä puhuvia), kuten piirin perustaja kielitieteilijä Vilém Mathesius, aiemmin mainittu Jan Mukařovský ja René Wellek, mutta piiriin kuuluivat tunnetusti myös Venäjältä maanpakoon tulleet Roman Jakobson, Nikolaj Trubeckoj ja Sergej Karcevski.

Český strukturalismus v diskuzi -otsikon alla olisi tietenkin voinut julkaista hyvin erilaisia keskusteluja – vaikka prahalaisen strukturalistien 1920- ja 1930-luvun omia debatteja tai tuoreimpia, kahden viime vuosikymmenen puheenvuoroja, tulkintoja ja tutkimuksia. Ondřej Sládek selittää esipuheessaan, että hän valitsi ajanjaksoksi kauden 1970–1990, jolloin prahalaisen strukturalismin kansainvälinen vastaanotto ja sitä koskevat debaattit olivat erittäin intensiivisiä. Lisäksi Sládek haluaa saada tšekin kielelle keskusteluja, jotka käytiin 1970–1990-luvulla varsinkin länsimaisessa akateemisessa kontekstissa, jonka kanssa ei voitu silloisessa Tšekkoslovakiassa kommunikoida vapaasti. Tšekkoslovakiassa strukturalismi sai kukoistaa nuoren tasavallan demokraattisessa ilmapiirissä 1920- ja 1930-luvuilla ja sitten uudestaan 1960-luvulla. Natsimiehitys ja -vainot aiheuttivat muun muassa Trubeckoj'n kuoleman ja Jakobsonin dramaattisen pakomatkan Yhdysvaltoihin. 1950-luvun kommunistisen totalitarismin aikana strukturalismia pidettiin jopa vaarallisena, vastakkaisena viralliselle marxilaiselle doktriinille tai pikemminkin sen stalinistiselle muunnelmalle. Vuoden 1968 jälkeen, ns. Prahan kevään ja sitä seuranneen Neuvostoliiton miehityksen jälkeen, tilanne taas huononi moneksi vuodeksi, ironista kyllä juuri silloin kun prahalaisen koulukunnan ajatukset ja kirjoitukset levisivät maailmalle. Prahalaisen strukturalismin vaientaminen silloisessa Tšekkoslovakiassa mahdollisti sen, että sodanjälkeinen ranskalainen strukturalismi sai ignoroida prahalaisen koulukunnan tai olla ainakin viittaamatta siihen, paitsi tietenkin USA:ssa vaikuttavaan Roman Jakobsoniin.

Antologian artikkelit on jaettu kahteen osioon: ”Suhteita, vaikutuksia ja kytköksiä” ja ”Poetiikkaa ja semiotiikkaa”. Kirjan viimeisenä on Sládekin oma artikkeli, joka olisi voinut olla ensimmäisenäkin, koska siinä sekä kontekstualisoidaan prahalaisen koulukunnan lähtökohtia että kartoitetaan niitä monimutkaisia teitä, joilla strukturalistinen oppi levisi Eurooppaan ja muualle. Samalla taustoitetaan antologian yksittäisten artikkeleiden problematiikkaa ja kysymyksenasetteluja ja selitetään, miksi juuri nämä tekstit on valittu antologiaan. Yksi tärkeistä ”suhteista, vaikutuksista ja kytköksistä” on venäläisen formalismin merkitys prahalaiselle strukturalismille, jota on usein liioiteltu (mistä on joskus syytetty René Wellekia) tai ymmärretty väärin. Keskusteluun otti osaa moni tunnettu kirjallisuudentutkija mukaan lukien Lubomír Doležel, Douwe W. Fokkema, David Herman ja Ladislav Matějka, jonka artikkeli (”The Sociological Concerns of the Prague School”) avaa antologian. Matějka nostaa esiin prahalaisen koulukunnan ”sosiologisia intressejä”, jotka on usein unohdettu, vaikka Mukařovskýn laaja tutkielma ”Fonction, norme et valeur esthétique comme faits

socialux” (”Esteettinen funktio, normi ja arvo yhteiskunnallisina faktoina”) julkaistiin vuonna 1936 tšekiksi sekä ranskaksi. Formalismin ja strukturalismin suhdetta tutkivat ja problematisoivat myös Petr V. Zima ja Peter Steiner. Zima keskittyy artikkelissaan (”Formalismus und Strukturalismus zwischen Autonomie und Engagement. Sieben Thesen”) myös toiseen suureen debattiin, tšekkiläisen strukturalismin ja avantgarden suhteeseen, jota intensiivisesti tutkitaan tälläkin hetkellä. Steiner (”The Roots of Structuralist Esthetics”) puolestaan kartoittaa prahalaisen koulukunnan tšekkiläisiä juuria, ennen kaikkea tšekkiläiseen esteettiseen traditioon liittyviä inspiraatioita, joiden relevanssin René Wellek oli kieltänyt tai ainakin mitätöinyt. Erittäin kiinnostava strukturalismin lähtökohtia tutkiva puheenvuoro on Patrick Sériotin holismia ja teleologiaa käsittelevä artikkeli ”The Impact of Czech and Russian Biology on the Linguistic Thought of the Prague Linguistic Circle”.

Seuraavissa teksteissä nousee esiin toinen iso debatti, joka koskee prahalaisen strukturalismin, fenomenologian ja reseptioestetiikan välisiä suhteita. Elmar Holenstein on artikkelissaan ”Der Prager Strukturalismus – ein Zweig der phänomenologischen Bewegung” (samoin kuin aihetta käsittelevässä kirjassaan) kutsunut prahalaista, varsinkin Jakobsonin strukturalismia ”fenomenologiseksi strukturalismiksi”, johon yhtyi myöhemmin myös filosofi Jan Patočka. Patočkan mukaan Jakobsonin ajattelu kehittyi ilman suoraa yhteyttä Husserlin teksteihin, vaikka oli monessa mielessä samansuuntaista. Sen sijaan David Herman vakuuttaa Roman Ingardenia koskevassa tutkielmassaan, että Ingardenin *Das Literarische Kunstwerk* oli hyvin tunnettu tšekkiläisissä piireissä sotienvälisenä aikana. ”Suhteita, vaikutuksia ja kytköksiä” -osion päättää Sigrun Bielfeldtin teksti ”’Konkretisation der Konkretisation?’ Zum Verhältnis von čechischem Strukturalismus und ’Rezeptionsästhetik’”, jossa käsitellään prahalaisen strukturalismin ja reseptioestetiikan välisiä suhteita. Keskiössä on ’konkretisaation’ käsite ennen kaikkea Felix Vodičkan ja Hans Robert Jaussin tuotannossa.

Jos kirjan ensimmäisen osion avaa artikkeli, joka purkaa harhaluulon, että prahalainen strukturalismi ei ollut kiinnostunut kirjallisuuden ja taiteen yhteiskunnallisista aspekteista, toinen, ”Poetiikkaa ja semiotiikkaa” -niminen osio alkaa Thomas G. Winnerin kirjoituksella ”The Creative Personality as Viewed by the Prague Linguistic Circle: Theories and Implications”, jossa tarkastellaan Jan Mukařovskýn ajatuksia tekijästä ja ”tekijän persoonallisuudesta” suhteessa teokseen ja vastaanottajaan. Esiin nousee Mukařovskýn monipuolinen suhtautuminen tekijyyteen, joka kumoaa toisen yleisen harhaluulon, että prahalaiset strukturalistit olisivat unohtaneet, venäläisten formalistien tapaan, taideteoksen tekijän. Tekijyyden problematiikkaan liittyy tiiviisti paljon keskusteltu ja kiistelty ”semanttisen eleen” (”sémantické gesto”) käsite, joka on keskeinen Mukařovskýn kirjallisessa estetiikassa. Vielä yksi harha, strukturalismin väitetty epähistoriallisuus, kyseenalaistuu Herta Schmidin artikkelissa ”Die entwicklungs-

geschichtlichen Ideen Jan Mukařovskýs und Michail Bachtins” (“Käsitys historiallisesta kehityksestä Jan Mukařovskýn ja Mihail Bahtinin tuotannossa”), jossa verrataan näiden kahden ajattelijan suhdetta historiaan.

Vaikka Mukařovský ja Jakobson kehittivät 1920- ja 1930-luvulla samantyyppisiä teorioita ja molemmat tutkivat tšekkiläisen säkeen rakennetta, heidän myöhemmät tutkimuspolkunsu menivät eri suuntiin, osittain historiallis-poliittisista syistä. Kumpikin antoi kuitenkin oman panoksensa modernin semiotiikan kehitykseen. Sitä käsittelevät kirjan seuraavat artikkelit, joissa tarkastellaan merkin käsitystä Jakobsonin semiotiikassa ja tšekkiläisessä strukturalismissa (Peter Grzybek: ”Some Remarks on the Notion of Sign in Jakobson’s Semiotics and in Czech Structuralism”) ja tutkitaan kielen semiotiikkaa Sergej Karcevskin ajattelussa (Wendy Steiner: ”Language as Process: Sergej Karcevskij’s Semiotics of Language”). Jakobsonin poettisen funktion käsite on aiheena Linda R. Waughin tekstissä ”The Poetic Function in the Theory of Roman Jakobson”. Tapoihin ymmärtää esteettinen funktio Peircen, Saussuren ja Jakobsonin ajattelussa keskittyä Irene Portis-Winner, joka myös muistuttaa, että Jakobson tutustutti kielitieteilijät, kirjallisuudentutkijat ja esteetikot Peircen ajatteluun ja semiotiikkaan, joka oli siihen mennessä tunnettu vain filosofien piireissä.

Český strukturalismus v diskusi, kuten moni muukin *Strukturalistická knihovnan* julkaisu, tuo esiin paitsi strukturalismiin liittyviä ”suhteita, vaikutuksia ja kytköksiä” myös sen, miten tiiviisti prahalaisen strukturalismin leviäminen ja tunnetuksi tekeminen olivat 1900-luvun aikana kytköksissä maanpakolaisuuteen ja sen myötä Euroopan 1900-luvun historiaan. Siitä muistuttaa myös Ondřej Sládek jälkipuheessaan. Prahan lingvistisen piirin jäsenet olivat muun muassa pakolaisia Venäjältä ja Ukrainasta, toisen kerran maanpakoon joutunut Jakobson levitti strukturalistisia oppeja Yhdysvaltoihin. Tärkeimmän työn strukturalismin tunnetuksi tekemisessä tekivät kuitenkin tšekkiläiset ja slovakialaiset tutkijat, jotka joutuivat lähtemään pois Tšekkoslovakiasta kolmen aallon myötä (vuonna 1938 natsidiktatuuria, vuonna 1948 kommunistista diktatuuria ja vuonna 1968 Neuvostoliiton miehityksen jälkeistä ”normalisaatiota” pakoon). Maanpakolaisia löytyy myös kirjan tekijöiden joukosta: L. Matějka, P. Steiner, T. G. Winner ja P. Zima. Iso strukturalismin ylijäräinen, yhteiskunnallis-kulttuurinen ja poliittinen historia odottaa vielä tekijänsä.